

**TIJORAT BANKLARINING YASHIL MAHSULOTLARI:
BARQAROR RIVOJLANISH VA MOLIYAVIY SAMARADORLIK**

Mahmudov Ulug‘bek Davronovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
huzuridagi «O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari»
ilmiy-tadqiqot markazi mustaqil izlanuvchisi

<https://orcid.org/0009-0009-4166-5686>

e-mail: u_mahmudov@yahoo.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda tijorat banklarining yashil mahsulotlari va ularning moliyaviy samaradorlikka ta'siri tahlil qilindi. KPI ko'rsatkichlari asosida olib borilgan tahlil yashil mahsulotlar banklarning rentabelligini oshirish, kredit risklarini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: yashil bank mahsulotlari; tijorat banklari; moliyaviy samaradorlik; KPI; barqaror rivojlanish.

So'nggi yillarda barqaror rivojlanish tamoyillarining moliya tizimiga keng joriy etilishi tijorat banklari faoliyatida yangi moliyaviy mahsulotlar va yondashuvlarning shakllanishiga olib kelmoqda. Xususan, yashil bank mahsulotlari bank sektorida ekologik barqarorlikni ta'minlash bilan bir qatorda moliyaviy samaradorlikni oshirishning muhim instrumenti sifatida namoyon bo'lmoqda. Yashil kreditlar, energiya samaradorligi loyihalarini moliyalashtirish, yashil ipoteka va ESGga mos investitsiya mahsulotlari banklarning daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va risklarni kamaytirish imkonini beradi.

Tijorat banklari uchun yashil mahsulotlarning ahamiyati faqat ekologik maqsadlar bilan cheklanmaydi. Ushbu mahsulotlar uzoq muddatli va barqaror pul oqimlarini shakllantirish, kredit portfeli sifatini yaxshilash hamda kredit risklarini pasaytirish orqali banklarning moliyaviy samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, yashil loyihalar bilan bog'liq moliyalashtirish ko'pincha davlat kafolatlari, subsidiyalar va xalqaro moliyaviy institutlar qo'llab-quvvatlashi bilan amalga oshiriladi, bu esa banklar uchun risk darajasini yanada pasaytiradi.

O'zbekiston bank tizimida olib borilayotgan islohotlar, "yashil iqtisodiyot"ga o'tish bo'yicha davlat strategiyalari va barqaror moliya mexanizmlarining joriy etilishi tijorat banklari uchun yashil mahsulotlarni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, banklarning moliyaviy samaradorligini oshirish masalasi ushbu mahsulotlarni joriy etishda asosiy rag'batlantiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Chunki yashil mahsulotlar orqali banklar nafaqat ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni amalga oshiradi, balki uzoq muddatli raqobatbardoshlik va daromadlilikni ham ta'minlaydi.

Shu nuqtai nazardan, tijorat banklarining yashil mahsulotlari va ularning barqaror rivojlanish hamda moliyaviy samaradorlikka ta'sirini o'rganish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Mazkur tadqiqot yashil mahsulotlarning bank moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'sirini tahlil qilish va ularning samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlashga qaratilgan.

Yashil bank mahsulotlarining moliyaviy samaradorlikka ta'siri xalqaro tadqiqotlarda keng yoritilgan. World Bank tahlillarida yashil kreditlar va barqaror moliyalashtirish instrumentlari kredit portfeli sifatini yaxshilashi, NPL darajasini pasaytirishi va uzoq muddatli daromadlilikni oshirishi qayd etiladi. Tadqiqotlarga ko'ra, davlat va IFI qo'llab-quvvatlovi bilan moliyalashtirilgan yashil loyihalar banklar uchun pastroq risk profiliga ega [1].

Moliyaviy samaradorlik nuqtayi nazaridan Organisation for Economic Co-operation and Development hisobotlari yashil mahsulotlar bank risklarini diversifikatsiya qilish, kapital yetarliligi ko‘rsatkichlarini barqarorlashtirish va uzoq muddatli rentabellikni ta‘minlashini ko‘rsatadi. ESGga mos kreditlash banklarning bozor ishonchliligini oshirib, moliyalashtirish xarajatlarini kamaytirishi ta‘kidlanadi [2].

Shuningdek, International Finance Corporation amaliy qo‘llanmalarida yashil bank mahsulotlari orqali banklar resurs bazasini kengaytirishi, arzon va uzoq muddatli mablag‘larni jalb qilishi hamda ROA va ROE ko‘rsatkichlarini yaxshilashi mumkinligi asoslab berilgan [3].

Tijorat banklari faoliyatida yashil mahsulotlarning joriy etilishi banklarning moliyaviy natijalariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Ushbu ta‘sirni baholashda asosiy e‘tibor bank samaradorligini ifodalovchi KPI ko‘rsatkichlariga qaratiladi. Quyidagi jadvalda yashil mahsulotlar ulushi oshishi natijasida bank faoliyatining asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlarida yuzaga keladigan o‘zgarishlar umumlashtirilgan.

1-jadval

Yashil bank mahsulotlarining tijorat banklari moliyaviy samaradorligiga ta‘siri (KPI asosida)

KPI ko‘rsatkichi	An‘anaviy mahsulotlar ustun banklar	Yashil mahsulotlar ulushi yuqori banklar	O‘zgarish yo‘nalishi
ROA (aktivlar rentabelligi), %	1,4 – 1,6	1,9 – 2,2	↑ +0,4 – 0,6
ROE (kapital rentabelligi), %	12 – 14	16 – 18	↑ +3 – 4

ilmiy –amaliy anjuman

NPL darajasi, %	4,5 – 5,5	2,8 – 3,5	↓ -1,5 – 2,0
Kredit portfeli o‘sishi, %	8 – 10	12 – 15	↑ +4 – 5
Resurslar narxi (funding cost), %	7,5 – 8,0	6,2 – 6,8	↓ -1,0 – 1,3
Uzoq muddatli kreditlar ulushi, %	30 – 35	45 – 55	↑ +15 – 20

Manba: muallif tomonidan World Bank, OECD va IFC hisobotlari, xalqaro bank amaliyoti asosida umumlashtirilgan.

1-jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, yashil mahsulotlar ulushi yuqori bo‘lgan tijorat banklarida moliyaviy samaradorlik ko‘rsatkichlari an’anaviy banklarga nisbatan sezilarli darajada yuqori. Xususan, ROA va ROE ko‘rsatkichlarining oshishi yashil loyihalar uzoq muddatli va barqaror pul oqimlarini shakllantirishi bilan izohlanadi. Bu holat bank aktivlaridan foydalanish samaradorligi va aksiyadorlar kapitali rentabelligining ortishiga olib keladi.

NPL darajasining 1,5–2,0 foiz punktga pasayishi yashil kreditlarning pastroq risk profiliga ega ekanini ko‘rsatadi. Ko‘plab yashil loyihalar davlat kafolatlari, subsidiyalar yoki xalqaro moliyaviy institutlar qo‘llab-quvvatlashi bilan moliyalashtirilishi banklar uchun kredit riskini sezilarli kamaytiradi.

Kredit portfeli o‘shish sur‘atlarining yuqoriligi yashil mahsulotlarga bo‘lgan talabning ortib borayotganini aks ettiradi. Shu bilan birga, resurslar narxining pasayishi yashil moliyalashtirish doirasida banklarning arzon va uzoq muddatli mablag‘larni jalb etish imkoniyatlari kengayayotgani bilan bog‘liq.

Uzoq muddatli kreditlar ulushining oshishi banklarning likvidlik va foiz risklarini yaxshiroq boshqarishiga xizmat qiladi. Bu esa bank faoliyatining umumiy moliyaviy barqarorligini mustahkamlab, yashil mahsulotlarni tijorat banklari uchun samarali va strategik yo‘nalish sifatida namoyon etadi.

Umuman olganda, KPI asosidagi tahlil yashil bank mahsulotlari tijorat banklarining moliyaviy samaradorligini oshirish, risklarni kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta’minlashda muhim instrument ekanini tasdiqlaydi.

O‘tkazilgan KPI asosidagi tahlil shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklari faoliyatida yashil mahsulotlarning rivojlanishi banklarning moliyaviy samaradorligiga bevosita va ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Yashil mahsulotlar ulushi yuqori bo‘lgan banklarda aktivlar va kapital rentabelligi (ROA va ROE) an’anaviy mahsulotlar ustun bo‘lgan banklarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘lib, bu yashil moliyalashtirishning barqaror va uzoq muddatli daromad manbalarini shakllantirish qobiliyatini tasdiqlaydi.

NPL darajasining pasayishi yashil kreditlarning nisbatan past risk profiliga ega ekanini ko‘rsatadi. Davlat qo‘llab-quvvatlovi va xalqaro moliyaviy institutlar ishtiroki bilan moliyalashtiriladigan yashil loyihalar banklar uchun kredit xavfini kamaytirib, kredit portfeli sifatini yaxshilaydi. Bu holat banklarning risklarni boshqarish samaradorligini oshirib, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Shuningdek, yashil mahsulotlar banklarning resurs bazasini arzon va uzoq muddatli mablag‘lar hisobiga kengaytirish imkonini beradi. Resurslar narxining pasayishi bank marjasini oshirib, umumiy moliyaviy natijalarning yaxshilanishiga xizmat qiladi. Kredit portfeli o‘sish sur‘atlarining yuqoriligi esa yashil moliyaviy mahsulotlarga bo‘lgan talabning ortib borayotganini va ularning bozor salohiyati yuqori ekanini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tahlil natijalari yashil bank mahsulotlari tijorat banklari uchun nafaqat ekologik va ijtimoiy mas’uliyatni amalga oshirish vositasi, balki moliyaviy samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi strategik instrument

ekanini ko'rsatadi. Yashil mahsulotlarni kengaytirish banklarning raqobatbardoshligini kuchaytirish, risklarni diversifikatsiya qilish va barqaror moliyaviy rivojlanishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Reference:

1. World Bank. *Green Finance and Banking for Sustainable Development*. – Washington, DC: World Bank Group, 2021. – 120 p.
2. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). *Green Finance, Banks and Capital Markets*. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 96 p.
3. International Finance Corporation (IFC). *Green Banking and Sustainable Finance: A Practical Guide for Banks*. – Washington, DC: IFC, 2019. – 84 p.